17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

Mededeeling van ingekomen stukken.

17de ZITTING.

ZITTING VAN WOENSDAG 13 JANUARIJ.

(GEOPEND TEN 1½ URE.)

Ingekomen: Regeringsbescheiden en een voorstel van de Huishoudelijke Commissie der Kamer. — Verslag uitgebragt door de Commissie in wier handen is gesteld een verzoekschrift van mr. J. K. J. de Jonge, commies-grifier der Kamer, betrekkelijk zijne benoeming tot directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage. — Beraadslaging over en aanneming van hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken) en hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1875.

Voorzitter: de heer **de Vos van Steenwijk**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 31 leden, te weten de heeren:

Michiels van Kessenich, van Akerlaken, Smit, Prins, Schot, van Swinderen, Buchner, Verschoor, Pincoffs, Hein, Dumbar, Hartsen, 't Hooft, van Eysinga, de Villers de Pité, du Marchie van Voorthuysen, Beerenbroek, van Vollenhoven, Cremers, Borsius, Coenen, Hengst, van Rijckevorsel, Stork, Huydecoper van Maarsseveen, Viruly, Nobel, van Sasse van Ysselt, Blussé en Vos de Wael;

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Finantien.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. van het Departement van Binnenlandsche Zaken, eene missive ten geleide van het Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig Staatstoezigt in 1873.

Dit stuk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

2°. een voorstel van de Huishoudelijke Commissie der Kamer.

Dit stuk, dat reeds gedrukt en rondgedeeld is, zal behandeld worden in de volgende zitting.

De heer **van Eysinga**: Mijnheer de Voorzitter, de Commissie in wier handen door u is gesteld het adres van jhr. mr. J. K. J. de Jonge, commies-griffier dezer Kamer, heeft de eer daaromtrent in het midden te brengen:

Adressant geeft te kennen dat hij door Z. M. den Koning is benoemd tot directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen in het Mauritshuis te 's Gravenhage, en dat hij overeenkomstig de voorschriften zijner instructie als zoodanig aan deze Kamer magtiging verzoekt om de voormelde betrekking gelijktijdig met die van commies-griffier der Kamer te mogen waarnemen.

De Commissie vermeent in deze benoeming van den heer de Jonge de waardering zijner verdienste te zien op het gebied van kunsten en wetenschappen, en acht tevens dat in het waarnemen dier betrekking geen wezenlijk bezwaar gelegen is voor het vervullen zijner functien in deze Kamer.

De Commissie stelt dien ten gevolge voor, dat de Kamer gunstig op het verzoek beschikke en den heer jhr. mr. J. K. J. de Jonge magtiging verleene om de betrekking van directeur van het zoo even genoemde Koninklijk Kabinet gelijktijdig waar te nemen met die van commies-griffier dezer Kamer.

De Vergadering vereenigt zich met het het voorstel der Commissie.

Aan de orde is de beraadslaging over het WETS-ONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK III DER STAATSBEGROOTING VOOR 1875 (DEPARTEMENT VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN).

De heer **Hartsen**: Mijnheer de Voorzitter, de stukken, gewisseld tusschen de Regering en deze Kamer, geven mij aanleiding tot eene korte beschouwing. In § 2 van het Voorloopig Verslag is behandeld geworden de belangrijke quaestie van de suiker-conventie, die in 1865 met Frankrijk, Engeland en Belgie gesloten is.

Men heeft in dat verslag de vraag gedaan, of van Rijkswege geene maatregelen te nemen waren, ten einde de uitvoering van het wets-ontwerp, dat in Frankrijk wordt geprojecteerd, » met behoorlijke waarborgen te verzekeren, en dit beginsel, dat van *exercice*, wederzijds door de bij de conventie betrokken Mogendheden zooveel mogelijk te doen aannemen."

De Regering heeft daarop welwillend geantwoord dat, » alvorens zelve een besluit ter zake te nemen, en hare meening kenbaar te maken omtrent pogingen om het bedoelde beginsel wederzijds door de tractaatmogendheden te doen aannemen, — de Regering vermeent dat zij zich, in de gegeven omstandigheden, voor alsnog hare geheele vrijheid van handelen moet voorbehouden."

Ik ben meer dan iemand overtuigd dat, waar het geldt internationale onderhandelingen, de Vertegenwoordiging zeer bescheiden en voorzigtig moet zijn.

Wanneer ik de zaak dus ter sprake breng, is het niet om van de Regering een antwoord te vragen; zelfs indien zij mijne beschouwingen onbeantwoord laat, zal ik er in berusten. De zaak is evenwel van zoo overwegend belang dat, mijns inziens, het oogenblik welligt niet slecht gekozen is om in het kort te doen uitkomen in welke verhouding de Nederlandsche industrie, suikermarkt en handel en raf-

17DE ZITTING — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk III.)

finage zich bevinden op het tijdstip dat de conventie ten einde loopt en dus hernieuwing of niet-hernieuwing daarvan ter sprake komt.

Ik zal in het kort de geschiedenis herinneren van de ontwikkeling van dien suikerhandel en industrie in Nederland. Niemand die niet geheel vreemdeling is op het gebied van handel en nijverheid, kan het ontgaan zijn, dat, toen handel en scheepvaart na de gebeurtenissen in het begin dezer eeuw, in Europa weder begonnen te herleven, er een strijd ontstond, eene worsteling tusschen de verschillende middenpunten van handel en scheepvaart in het westen van Europa om zich te verzekeren eene hoofdmarkt van koloniale producten, vooral van suiker, en niet ten onregte, want er is geen handel en industrie die zoo diep grijpt in de volkswelvaart, zoo in verband staat met alle bronnen van handel en scheepvaart als de suikermarkt. Het is een artikel van grooten omvang, alzoo van groot gewigt voor de groote scheepvaart. Het is een belangrijk artikel van uitvoer, dus een van de krachtigste elementen voor hetgeen men vroeger noemde de kleine scheepvaart, de kofvaart en nu de Europesche stoomvaart. Het is dus geen wonder dat men heeft gewedijverd voor het bezit van dat groote element van volkswelvaart.

In dien industrielen strijd is niemand zoo zegevierend geweest als Nederland. Sedert op Java werd ingevoerd het cultuurstelsel in verband met het consignatiestelsel dat in Nederland concentreerde de markt van al de Javasuiker, ontstond in Nederland eene markt zoo overwegend dat men ze kon rangschikken onder de grootste van de wereld, zoodanig dat de typen van beoordeeling door de Handelmaatschappij vastgesteld strekten tot grondslag van de beoordeeling van de suiker over de geheele wereld. Toen men begon met wijziging te brengen in het absolute consignatiestelsel, toen men een gedeelte van de Javasuiker vrijstelde, was de particuliere handel geholpen en gesteund door een gering beschermend regt op den uitvoer van Java, in staat om de producten op onze markt voor verre weg het grootste gedeelte te blijven concentreren. Die groote suikermarkt gaf aanleiding tot belangrijke ontwikkeling van onze suikerraffinage, welke bestond op eene kleine schaal voor de binnenlandsche consumtie en, ook gesteund door bescherming in de toen bestaande accijnsen, van lieverlede zoodanigen omvang verkreeg, dat er een tijd is geweest dat de geheele consumtie van geheel de Middellandsche Zee nagenoeg werd vervuld door de fabrieken te Amsterdam en Rotterdam. Te midden van dien bloeijenden toestand ontwikkelde zich een nieuw element op het gebied van den suikerhandel: de beetwortelindustrie, die zich van lieverlede uitbreidde en nu een zoodanigen omvang heeft verkregen dat op dit oogenblik de jaarlijksche productie kan geschat worden op $1^1/_4$ milliard kilogram, ongeveer achtmaal de productie van Java. Dit bragt mede dat een aantal landen, vreemd aan koloniale belangen en koloniaal bedrijf, een overwegend belang kregen bij de suikerindustrie. Zij trachtten langs elken weg de raffinage tot zich te trekken. Er ontstond als het ware eene course au clocher om bescherming te geven aan die suikerindustrie. Men heeft aan dien verkeerden toestand een einde willen maken door de conventien van 1864 en 1865. Het doel van die conventien was om te komen tot een toestand dat door geen der contracterende landen bescherming werd verleend, om den suikeraccijns te maken een louter fiscale, geheel geïsoleerd van de industrie. Wat had men moeten doen tot bereiking van dat doel? Het meest afdoende middel ware geweest om internationaal overeen te komen dat er geen suikeraccijns in de toekomst zou bestaan. Fiscale redenen maakten dit echter onmogelijk, en daarom had men mijns inziens bij die onmogelijkheid moeten trachten te komen tot een systeem, dat de belasting geheel op zich zelve deed staan, afgescheiden van de nijverheid. Dit nu was alleen te vinden door van iedere fabriek te maken een entrepôt en de belasting te heffen van elk pond suiker, dat feitelijk in consumtie gebragt werd.

Men heeft dit niet gedaan. 't Is gebleven bij het systeem, om de belasting te heffen op de *grondstof*, en te geven restitutie van belasting bij uitvoer van het *gefabriceerde*. Men heeft daarbij tevens aangenomen het typen-stelsel; dat is dat de uniform-belasting op de suiker vervangen is door cijfers van belasting, geregeld naar de waarde der verschillende soorten.

Dat stelsel is hoogst vicieus gebleken te zijn in beginsel en hoogst vicieus voor Nederland; — in beginsel, omdat het gebleken is dat de kleur der suiker geen juiste maatstaf is voor het suikergehalte van het product; hoogst vicieus voor Nederland en voor Nederlandsch Indie, omdat de suikercultuur op Java was gebragt op zoodanige hoogte dat zij wedijverde met het beste product der wereld, en men door aanneming van het typen-stelsel den fabrikant op Java dwong om in plaats van superieure suikers, producten van minder qualiteit te fabriceren.

Men heeft begaan de groote oekonomische fout van een producent te dwingen tot het vervaardigen van minder prijswaardig product dan hetgeen hij op het tijdstip der conventie voortbragt; het heeft mij dus verwonderd hoe het mogelijk is geweest dat er dezerzijds onderhandelaren hebben kunnen gevonden worden, die aan dergelijke oekonomische misgrepen hunne adhaesie geschonken hebben. Het resultaat van de conventie is geweest dat hare beginselen en gecompliceerde zamenstelling aanleiding hebben gegeven tot verschillende opvattingen en verschillende wijzen van toepassing. De conventie wordt in Frankrijk toegepast op eene wijze, die hoogst nadeelig is voor de elders gevestigde en vooral de Nederlandsche industrien, zoodat de raffinage in Engeland, en vooral hier te lande, waar ze door uitvoer moet bestaan tegenover de Fransche concurrentie, in bijna onhoudbaren toestand is gebragt en het débouché naar de Middellandsche Zee voor de Nederlandsche industrie grootendeels is verloren. Nu is het tijdstip daar, waarop de conventie ten einde loopt en het is niet te verwonderen dat allen, die belang hebben bij deze gewigtige takken van industrie, vragen naar de dingen die komen zullen en wat er geschieden moet, te meer omdat de toestand ook uit een commercieel oogpunt, met betrekking tot de markt van ruwe suikers, geheel veranderd is.

De raffinage heeft grootendeels haren oorsprong en hare ontwikkeling te danken aan de suikermarkt. Maar door de maatregelen in den laatsten tijd genomen, de afschaffing van het consignatiestelsel en geheele vrijlating van de Javasuiker op Java, met gelijktijdige afschaffing der differentiele regten op den uitvoer van Java, daar al die maatregelen op één oogenblik te gelijk werden genomen, is de toestand geheel omgekeerd en is het behoud van de suikermarkt alleen mogelijk bij behoud van de suikerindustrie, dat is van de raffinaderijen.

Wat vroeger zijn oorsprong en ontwikkeling van de suikermarkt ontleende moet daarvan nu de redding zijn. Er zijn dan ook verschillende beschouwingen geleverd ten betooge van wat er gedaan moet worden.

Van sommige zijden heeft men in afschaffing van den suiker-accijns het redmiddel gezien en daarop aangedrongen. De Minister van Finantien heeft zich, in de Tweede Kamer, zeer stellig tegen die afschaffing verklaard, en ik geloof te regt. Ik geloof dat het niet raadzaam is dien accijns als fiscaal middel af te schaffen; maar ook uit een industrieel oogpunt kan ik in die afschaffing weinig nut zien.

Wat zou daarvan het resultaat zijn?

Dat, in de eerste plaats, het voordeel wat de raffinadeurs nu genieten in de toepassing der bestaande accijnswet zou verloren gaan. Dit punt is onlangs door de kamer van koophandel te Rotterdam met zaakkennis en zorg behandeld. Ik doe gaarne hulde aan de zorg waarmede in dat collegie die zaak is behandeld, maar geloof dat het cijfer van het voordeel dat de accijns oplevert, daar niet geheel juist is opgegeven, maar te hoog gesteld. Dat de raffinadeurs voordeelen genieten valt niet te ontkennen; men heeft dikwijls gezegd dat men dit niet moest uitspreken. Ik geloof dat men dit wel moet doen; want mijns inziens is dat voordeel regtmatig. Als eene belasting wordt geheven die, zoo als bij de suiker geschiedt, onder gecompliceerde verhoudingen bij benadering bepaald moet worden, dan zal het onmogelijk zijn om juist het regte cijfer te

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk III.)

treffen, en er zal dus altijd eene afwijking plaats hebben naar de eene of andere zijde.

Die afwijking kan slechts komen ten bate van den belastingschuldige, want ware dit anders, dan zou de Staat eene hoogere belasting heffen dan de wet voorschrijft. Daarom schroom ik volstrekt niet te erkennen dat de raffinadeurs door den accijns eenig voordeel genieten; afschaffing zou dat voordeel voor hen verloren doen gaan.

Ik erken dat daartegenover voor den fabrikant het voordeel zou staan van meer vrijheid van beweging.

Maar welke zullen overigens de gevolgen kunnen zijn van de afschaffing van den suikeraccijns uit een industrieel oogpunt?

Geene andere dan toeneming van consumtie in ons kleine Nederland. En als ik nu aanneem dat de fabriek die onlangs te Amsterdam is afgebrand, ongeveer tweemaal zooveel leverde als Nederland aan suiker consumeert, dan vraag ik of afschaffing, aangenomen dat de consumtie 50 per cent toenam, op een handel die over zoo vele millioenen kilo's loopen moet, van merkbaren invloed kan zijn? — Ik geloof het niet.

Daarenboven is er bij de afschaffing nog een ander kwaad. Ik vrees dat wij in Nederland getuigen zouden zijn van hetgeen in Engeland geschiedt — dat men den invoer van vreemde geraffineerde suiker voor Nederlandsche consumtie zoude zien, tenzij Frankrijk ook de accijnsbescherming afschafte, hetgeen minstens onwaarschijnlijk is.

Ik schaar mij dus geheel aan de zijde van den Minister van Finantien, als hij verklaart, dat het niet raadzaam is om den suikeraccijns op dit oogenblik af te schaffen.

Nog een punt wensch ik te releveren. Men heeft groote nadeelen voor den suikerhandel en industrie gezien in de afschaffing van den accijns in Engeland. Men heeft dit gebezigd als een argument dat de vooruitzigten voor onze suikermarkt toch hopeloos zijn en het doelloos zou zijn er iets aan te doen; ik kan in die beschouwing niet deelen; de quaestie geldt niet een inkomend regt, maar een accijns, en als zoodanig levert de belasting weinig bezwaar op voor den groothandel; althans dit is in Nederland niet gebleken, en ik geloof dat de afschaffing in Engeland wel de consumtie van geraffineerde maar niet regtstreeks de aanvoer van ruwe suikers heeft bevorderd.

Integendeel geloof ik, dat er een indirect voordeel voor Nederland ligt in de afschaffing van den accijns in Engeland. Daar is de consumtie sedert dien maatregel zeer toegenomen. Onder de bestaande verhoudingen is Engeland de hoofdafnemer van de Nederlandsche geraffineerde suiker. Alzoo kan ik niet denken dat die vermeerdering van consumtie daardoor veroorzaakt, ten nadeele kan strekken van de Nederlandsche industrie. Maar wel wil ik constateren, dat, niettegenstaande de afschaffing van den accijns, Engeland uit een industrieel oogpunt hetzelfde belang heeft als Nederland, want de Engelsche industrie ondervindt evenzeer de concurrentie van de toepassing van de conventie in Frankrijk, die Nederland ondervindt. Ik geloof dat wij altijd in de Engelsche industrie een bondgenoot zullen vinden om op te komen tegen de interpretatie die elders is gegeven aan de conventie.

Het zij verre van mij om aan te willen geven wat ik wensch dat de Regering zal doen, maar ik schroom niet om uit te spreken, welk doel ik geloof dat men moet bereiken, dat is om internationaal de verwerking van suikers in entrepôt te doen vaststellen, afschaffing van het typenstelsel, afschaffing van elke bescherming, en in verband daarmede vaststelling hier te lande van een uniformcijfer van belasting voor suikers, misschien een ander cijfer voor hetgeen men basterdsuikers noemt, en een ander cijfer voor stroop, te betalen door den fabrikant voor elk pond dat hij feitelijk in de consumtie brengt.

Ik zou vermeenen dat het een triomf ware voor de Nederlandsche diplomatie, indien zij dit resultaat kon verkrijgen. Ik erken dat er in de toepassing fiscale moeijelijkheden kunnen zijn, dat er moeijelijkheid in de contrôle kan zijn, maar de ondervinding heeft toch geleerd, dat men dergelijke moeijelijkheden kan overwinnen en ik kan mij niet voorstellen, dat de contrôle op een zoo voluminneus artikel als suiker moeijelijker zou zijn, dan zij is op het gedistilleerd. Ik durf de vaste overtuiging uitspreken, dat het aannemen van dat beginsel de redding zou wezen van de Nederlandsche industrie. Ik durf voor die industrie met te meer grond ijveren, omdat zij geen bescherming vraagt en ook niet behoeft, mits zij niet te worstelen hebbe tegen bescherming elders.

Ik ben zoo vrij deze gewigtige zaak aan de aandacht van de Regering aan te bevelen, en hoop dat ik geen misbruik zal gemaakt hebben van het geduld der Vergadering, door over dit speciale onderwerp in eenige ontwikkeling te komen.

De heer **Borsius:** De heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft, in zijn antwoord op het Verslag van de Tweede Kamer in § 12 gezegd:

»De Regering is volkomen bereid om er toe mede te werken, dat de daarvoor vatbare internationale geschillen door middel van arbitrage worden beslecht. Daarover kunnen geen twee meeningen zijn. Niettemin vereenigt zich de ondergeteekende gaarne met het gevoelen van hen, die oordeelen dat het initiatief in die aangelegenheid niet op den weg eener kleine Mogendheid ligt."

Wat het laatste betreft, wanneer daarmede bedoeld wordt dat eene kleine Mogendheid zich niet geroepen kan achten om stappen te doen, ten einde op een Europeesch congres het beginsel van arbitrage te doen uitmaken, stem ik dit zeer gaarne toe, maar niet wanneer bedoeld wordt, dat het bij een bestaand geschil niet passend zou zijn, indien de kleinere Staat voorstelde het bij arbitrage te beëindigen.

Wat daar echter van zijn moge, bij de door mij bedoelde zaak bestaat dit bezwaar niet; want het zeldzame geval doet zich daarbij voor, dat Nederland de kleinste Staat niet is. Ik bedoel toch het geldelijk geschil tusschen ons land en Luxemburg.

De tijd is voorbij, waarin van die zaak zeer positief gesproken werd onder den naam van »*de Luxemburgsche schuld*". Aanvankelijk meende men alhier zeer positief, dat Nederland crediteur en Luxemburg debiteur was; maar bij den langen loop der zaak — en misschien wel juist ten gevolge van die langdurigheid — beweerde Luxemburg het tegenovergestelde, namelijk dat het zelf crediteur en Nederland debiteur zou zijn.

Het zou, meen ik, hoogst wenschelijk zijn om aan dit geschil een einde te maken.

De zaak is oud. Zij is herhaaldelijk, gedurende een reeks van jaren bijna jaarlijks, in de andere Kamer ter sprake gebragt; alleen dit jaar, mogelijk door de veelheid van andere stoffen, niet.

Het laatste werd er in de Tweede Kamer over gesproken in de zitting van 19 November 1873. De toenmalige Minister van Buitenlandsche Zaken antwoordde, dat zijnerzijds de wenschelijkheid om de zaak tot een goed einde te brengen erkend werd, dat hij reeds herhaalde stappen daartoe gedaan had; maar dat het hem, bij gebrek aan medewerking van de andere zijde, minder doelmatig voorkwam verder eene passive houding te verlaten.

Toen daarop in het Verslag van deze Kamer gezegd werd, dat dit antwoord van den Minister niet algemeen bevredigd had, antwoordde de Minister: »over het punt der Luxemburgsche schuld kan ik niets anders zeggen dan hetgeen opgegeven staat in § 7. Dit kan ik met zekerheid verklaren, dat ik zeer gaarne zou hebben gewenscht, in deze eene minder passive houding te kunnen aannemen; maar dat de gelegenheid zich niet heeft voorgedaan".

Ik kan mij de redenering alleen daardoor verklaren, dat de Nederlandsche Regering tot dusver gemeend heeft het positive standpunt: »dat zij schuldeischeresse was", niet te kunnen verlaten.

Daar deze stelling echter van de andere zijde met eene gelijke bewering beantwoord werd, zoo spreekt het van zelf, dat de zaak op die wijze *nooit* tot een einde komen kan.

Nu wij hier thans een Minister van Buitenlandsche Zaken voor ons hebben, die verklaart een voorstander te zijn van beslechting van geschillen bij arbitrage, nu wensch ik hem in ernstige overweging te geven om deze door hem

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk III)

gedeelde theorie zoo mogelijk hier in praktijk te brengen. Ik acht het toch wenschelijk dat deze zaak afgedaan worde. De regel, die in het maatschappelijke leven geldt: *les bons comptes font les bons amis*, is, geloof ik, evenzeer van toepassing op de verhouding tusschen Staten, te meer daar het hier geldt een geschil met een Staat, waarmede wij wel geen politieken band hebben, maar toch wel eene andere, mede niet te ligt te achten, namelijk, dat wij denzelfden Vorst als geëerbidigd Hoofd van den Staat erkennen.

Betrekkelijk is het mij onverschillig hoe de zaak beëindigd wordt, en of het blijkt dat Nederland ten slotte crediteur of debiteur zal zijn. In het laatste geval is Nederland nog altijd rijk genoeg om zijne schulden te betalen; en in het eerste, dan geloof ik, dat, indien het soms den anderen Staat moeijelijk mogt vallen, noch de Regering noch de Vertegenwoordiging bezwaar zal maken in het verleenen van alle mogelijke faciliteiten, als wij maar komen tot eene vaststelling van het saldo en opruiming van het bestaand geschil.

Ik geloof dat ik niet beschuldigd zal worden van pessimisme, wanneer ik er op wijs, dat de geschiedenis der laatste jaren heeft geleerd hoe ligt in korten tijd de kaart van Europa kan veranderen. In het burgerlijk regt hebben wij een regtsinstituut, dat den naam draagt van surrogatie, waardoor namelijk een nieuwe schuldeischer optreedt in de plaats van den ouden schuldeischer. Bij het volkenregt gebeurt datzelfde ook wel, doch dan niet bij contract, maar op andere wijze. Er zijn reeds meer voorbeelden, dat bij oplossing van kleinere Staten in grootere, die grootere de pretentien, welke de kleinere hadden, wel degelijk deden gelden, en zoo is het geval niet geheel ondenkbaar, dat wij misschien eens met der tijd te doen kregen met een ander, die de openstaande rekening opnam en zijne stelling van ons debiteurschap zou kunnen steunen met zulke harde, ja welligt zulke voelbare argumenten, dat er dezerzijds niet veel sprake meer van het debatteren der rekening zou zijn.

De wenschelijkheid meen ik te hebben aangetoond, en de opportuniteit om die zaak *thans* ter sprake te brengen ligt dunkt mij daarin, dat, zoo ik niet verkeerd onderrigt ben, de wisseling, die onlangs in het Kabinet van het Groothertogdom Luxemburg heeft plaats gehad, welligt eenige scherpe kanten van deze quaestie zal doen wegvallen, en dat, wanneer de voorstellen tot beëindiging, zij het ook bij arbitrage, dezerzijds gedaan worden, waardoor toch onze Staat zich niet vernederd zal kunnen rekenen, al werden zij onverhoopt geweigerd, zij welligt daar thans een gunstig oor zouden vinden.

Ik wensch de aandacht van den Minister daarop te vestigen, om ook dit punt in ernstige overweging te nemen.

De heer **van der Does de Willebois,** *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Ik heb met groote belangstelling het betoog van den geachten spreker uit Noordholland aangehoord, ook uit aanmerking der opportuniteit welke in de herinnering aan de suikerquaestie gelegen is, op het oogenblik dat het tractaat het einde van zijne werking nadert.

De geëerde spreker zelf heeft intusschen een zeer nuttigen wenk aan de Regering gegeven door te zeggen, dat zijne bedoeling meer was de zaak blootelijk te herinneren en er de aandacht van de Regering op te vestigen, dan wel eenige verklaring op dit oogenblik van haar te vragen.

Ik zal mijnerzijds niet treden noch in de geschiedenis der zaak welke de Regering slechts opnam zoo als zij die gevonden heeft, noch in de quaestie van den accijns. Het is volkomen waar, Frankrijk is door velerlei omstandigheden, welke die Staat meermalen heeft doen gelden, verhinderd geworden uitvoering te geven aan het tractaat, en in beginsel heeft Frankrijk nu besloten tot invoering van het »exercice", het systeem, door den geachten spreker uit Noordholland aanbevolen.

De betrekkelijke motie door de Nationale Vergadering aangenomen, is intusschen nog niet beligchaamd in eene wet, veelmin in reglementen tot uitvoering van zulk eene wet. Wij meenen eerst en vooral te moeten afwachten wat de naaste toekomst zal geven alvorens onzerzijds stappen te doen. Een goed stelsel brengt mede, niet te zeer te prijzen wat men zelf zou wenschen, zoo daartoe al besloten was door ons, zoolang daarover nog moet onderhandeld worden. Intusschen heeft onzen toestand dat bevredigends, dat, hetzij er een tractaat kome of niet, wij niet onvoorbereid zullen gevonden worden. De tijd en de omstandigheden in Frankrijk lieten ons niet meer toe, afdoende pogingen aan te wenden tot uitvoering daar van een tractaat dat spoedig zal ophouden te werken, en de motie, in Frankrijk aangenomen, scheen laatstelijk daartoe den weg voor alle tractaatsmogendheden af te snijden; terwijl Frankrijk zich even te voren reeds niet bij magte verklaarde om bij wet de correlatie vast te stellen tusschen de belasting en de restitutie, naar de typen. Het betoog van den geachten spreker zal eene belangrijke bijdrage zijn voor de overwegingen, die ter zake bij de Regering aanhangig zijn.

De geachte spreker uit Zeeland heeft in herinnering gebragt de oude quaestie van de Luxemburgsche schuld. Ik geloof met hem dat in Luxemburg zich omstandigheden hebben ontwikkeld, waardoor aan de afwachtende houding van mijn geachten voorganger in zekere mate zou zijn te gemoet gekomen. Ik geloof ook dat de gelegenheid meer nabij is waarin men pogingen zal kunnen aanwenden om die oude quaestie op te lossen. Maar voor zooveel ik de zaak sedert mijn kort optreden bestudeerd heb, zou ik niet op mij durven nemen om reeds hier de verklaring af te leggen, dat het belang van Nederland zou medebrengen, de oplossing van de quaestie in eene arbitrage te zoeken. Daarvoor zou ik eene diepere studie van de zaak moeten gemaakt hebben en tot de ervaring gekomen zijn dat gewone onderhandelingen niet toereikend zijn, maar mijne aandacht is op de zaak gevestigd, en ik deel in de zienswijze van den geachten spreker uit Zeeland dat het jongste staatkundige voorval in Luxemburg de quaestie weder aan de orde stelt. Ik zal niet nalaten te doen wat mij gegeven zal zijn ter afdoening te verrigten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *wets-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk* III *der Staatsbegrooting voor* 1875 (*Departement van Buitenlandsche Zaken*), in stemming gebragt, wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Aan de orde is de beraadslaging over het WETS-ONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IV DER STAATSBEGROOTING VOOR 1875 (DEPARTEMENT VAN JUSTITIE).

De heer **Hein:** Tot mijn leedwezen ben ik niet in de gelegenheid geweest deel te nemen aan het onderzoek der begrooting in de afdeelingen. Evenwel vond ik tot mijn genoegen in het Verslag op dit hoofdstuk onder § 5 eene periode getuigende van belangstelling in de uitbreiding van de bepalingen om overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen te keer te gaan. Ik neem daarin aanleiding voor een kort woord.

Ik moet beginnen met mijne voldoening er over te betuigen dat deze Regering de wet, uit het initiatief van de andere Kamer voortgekomen, en die bij hare optreding nog hangende was, nagenoeg onmiddellijk na hare optreding voor hare rekening genomen en uitgevaardigd heeft. Ik zag daarin een gewaardeerd blijk van instemming met en aanneming van het beginsel waarvan men bij die wet is uitgegaan. En dat deze Minister zich niet enkel heeft vergenoegd met de uitvaardiging der wet, maar dat hij aan de wet ook krachtig de hand heeft gehouden, dit verdient erkenning in allen opzigte.

Was ik in der tijd eenigzins te leur gesteld door het antwoord van den Minister op eene vraag in het Verslag der andere Kamer, dat van uitbreidende toepassing van het beginsel der wet voor alsnog geen sprake kan zijn, zoolang over de werking der wet geen oordeel zou kunnen

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

worden gevestigd, meer bevredigd was ik door de latere verklaring des Ministers bij de discussie in de andere Kamer dat hij zeer geneigd was te overwegen welke stappen verder, op den eersten stap door de wet gedaan, zouden kunnen volgen, en dat hij ook zeer geneigd was tot uitbreiding over te gaan, wanneer men de werking der wet meer van nabij zal hebben gadegeslagen. Dit laatste acht ik allezins rationeel en ik zou het ook niet redelijk achten nu reeds dadelijk en sterk op uitbreiding aan te dringen, maar de zaak verdient dat ze levendig gehouden en bij elke geschikte gelegenheid besproken worde, opdat blijke van de voortdurende belangstelling van het Parlement.

Mijnheer de Voorzitter, omtrent de invoering der wet verklaarde de Minister pertinent, dat zij in het algemeen geen moeijelijkheden had ondervonden; die verklaring mogen wij beschouwen als geacquireerd. En zoude nu uit deze verklaring des Ministers niet al dadelijk eenig gunstig gevolg kunnen worden getrokken omtrent de werking der wet? Immers, had de wet verkeerd of bepaald nadeelig gewerkt, dan zeker zou men bij hare invoering op groote moeijelijkheden zijn gestuit. Intusschen ben ik de eerste om te erkennen, dat eene dergelijke veronderstelling op zich zelve niet voldoende is. Bij de behandeling der wet en ook nu nog zijn er belangrijke vraagstukken in verband met die wet overgebleven, waarvan de oplossing nog niet is verkregen, vragen van het uiterst gewigt, onder andere de vraag:

Waar blijft het kind dat uit de fabriek wordt geweerd?

Welke zijn de gevolgen voor het gezin?

Hoe en door wie wordt nu die kinderarbeid vervangen?

Moet niet ook de veldarbeid, in het algemeen alle loonarbeid van kinderen, ook op later leeftijd dan van twaalf jaren, worden gereglementeerd?

Deze en vele andere vragen wachten nog steeds hare beantwoording.

De eerste vraag: waar blijft het kind?

Die vraag acht ik dat weldra zal worden opgelost. Immers slechts weinige dagen na het in werking treden der wet mogten wij reeds het verblijdend berigt in de dagbladen lezen, dat de kinderen, die uit de fabrieken waren geweerd, in grooten getale naar de school gezonden werden. De gemeente Moordrecht, vele gemeenten in de omstreken van Gouda en Gouda zelve stonden daarbij aan het hoofd der beweging, en het is mij zeer aangenaam dit hier openlijk te kunnen constateren.

Zonder nu in al te groot optimisme te vervallen, of het door den Minister van Binnenlandsche Zaken toegezegd onderzoek te willen vooruitloopen, vertrouw ik dat het ter school zenden van de bedoelde kinderen steeds toenemen zal, ook zelfs zonder de bepaling van leerpligt, mits men de zaak ernstig ter harte neme, daarop ernstig toezigt houde, en zorge dat de school overal gemakkelijk voor die kinderen toegankelijk zij. Maar dit neemt niet weg, Mijnheer de President, dat ik van gevoelen blijf dat het noodig zal zijn om in 't vervolg leerpligt of schoolpligt op te leggen als voorwaarde voor fabrieks- of anderen loonarbeid van kinderen op later leeftijd.

In Engeland zijn bij den aanvang van dit jaar bepalingen in gelijken geest gemaakt. De kinderen van 10—14 jaren mogen slechts halve dagen in de fabriek werken; kinderen van 10—12 jaar moeten 250 keeren en kinderen boven dien leeftijd 150 keeren 's jaars de school bezoeken.

Bij de tweede vraag: welke zijn de gevolgen voor het gezin? zal men in dezen winter zeker wel staan voor moeijelijke toestanden, maar ik durf hopen dat de pecuniele gevolgen althans zullen zijn van voorbijgaanden aard.

Ten aanzien van de derde vraag: dat de arbeid der uit de fabrieken en elders geweerde kinderen voor een deel zou worden vervangen door die van vrouwen en vooral door die van meisjes van 12—16 jaar, en dat deze zelfs des nachts in de fabrieken te werk worden gesteld — dit zou gewis het kwaad, vooral van dien nachtelijken arbeid verergeren, ofschoon men niet moet vergeten dat ook vóór de invoering der wet dat kwaad in groote mate reeds bestond: het is vele malen aangewezen en gestigmatiseerd geworden.

Maar ligt dan daarin nu niet eene drangreden te meer om spoedig uitbreiding te geven aan de wet, en op dit en op meer andere punten?

Het was eene algemeene grief tegen deze wet, dat zij zoo onvolledig is; omtrent den veldarbeid van kinderen is er onder andere niets in geregeld. Men was het er vrij algemeen ook over eens, dat, wilde men de zaak goed regelen, dan alle overmatige loonarbeid, alle verwaarloozing van kinderen van elken leeftijd behoorde te worden te keer gegaan en te worden geregeld; men beschouwde dat hier door deze wet slechts werd gedaan een eerste stap, en achtte dat eene goede, volledige en afdoende regeling alleen te verkrijgen was van de Regering, en dat deze alleen *zulk* eene taak naar behooren kon vervullen.

Wat den veldarbeid betreft, zoo heb ik bij de behandeling der wet betoogd dat het jonge arbeiderskind daarbij deerlijk wordt verwaarloosd, en dat op het platteland de veldarbeid een even groote kanker voor het onderwijs is als de arbeid in fabrieken en werkplaatsen.

Van dat betoog neem ik niets terug. De later opgedane ondervinding en de belangstelling waarmede ik de zaak heb nagegaan, heeft mij meer en meer in mijne meening bevestigd. Nog zeer onlangs is in de andere Kamer, ook door de Geldersche Maatschappij van Landbouw, de aandacht gevestigd op het nadeel dat door den veldarbeid aan kinderen wordt te weeg gebragt. Die Maatschappij heeft, waarschijnlijk om allen mogelijken twijfel weg te nemen, aangedrongen op eene enquête. Eene enquête is mijns inziens volkomen overbodig; het onderzoek, dat nu hangende is, zal, vertrouw ik, bij de algemeene bekendheid der zaak, wel genoegzaam licht verspreiden; eene enquête zou alleen dienen om de zaak noodeloos uit te stellen.

Ten slotte wijs ik er nog op dat met den aanvang van dit jaar in Engeland ook op den veldarbeid nieuwe en beschermende bepalingen zijn ingevoerd, in gelijken geest als ik zoo even vermeldde ten aanzien van den fabriekarbeid; bepalingen die evenwel praktische uitzonderingen toelaten, bijvoorbeeld dat in het tijdperk van den oogst eenige weken zijn vrijgelaten. Het komt mij dringend noodig voor dat niet alleen bij veldarbeid maar bij elken loonarbeid alle overmatige inspanning op den kinderlijken leeftijd, alle verwaarloozing van kinderen moet worden te keer gegaan. Verleden jaar is hier door een lid dezer Kamer, overigens toen geen voorstander van de wet, gezegd: de zaak der kinderen is meer en meer eene volkszaak geworden, en elke Regering zal die moeten ter harte nemen." Zoo is het. Ook deze Minister gaf er blijk van. De ververklaringen van Zijne Excellentie door mij aangehaald, en zijne verzekering dat hij er prijs op gesteld heeft om tot de uitvoering van deze wet te kunnen overgaan, doen mij met grond verwachten, nu 't beginsel eenmaal is aangenomen dat de Staat hier tusschenbeide mag en moet treden, dat, na behoorlijk onderzoek, de regeling van deze veelomvattende zaak eene groote schade voorwaarts zal doen, indien zij al niet geheel en in eens afdoende mogt kunnen worden geregeld.

In ons Verslag is gevraagd hoe ver het onderzoek reeds was gevorderd. De Minister heeft daarop geantwoord dat het nog niet geheel is afgeloopen. Ik meen daaruit te mogen opmaken dat het dan toch voor een goed deel is gevorderd, en nu neem ik daaruit aanleiding den Minister met bescheiden aandrang te vragen: bestaat er uitzigt dat wij nog in dit zittingjaar resultaten van dat onderzoek zullen kunnen zien?

De heer **van Eysinga**: Met eenige aarzeling, ja ik zou bijna zeggen met eenigen weerzin vat ik het woord op. Met eenigen weerzin omdat het onderwerp, het eenige dat ik ter gelegenheid dezer begrooting ga bespreken, uit den aard der zaak aan mijne meeste medeleden weinig belang kan inboezemen en omdat het hoogst moeijelijk en ingewikkeld is en reeds vroeger door mij besproken; het geldt toch de regten der floreenpligtigen in Friesland, het floreenstelsel.

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

Moet dat regt worden opgeheven? Mijns inziens ja!

Maar gesteld dat deze vraag algemeen bevestigend werd beantwoord, dan doen zich de volgende vragen voor: door wie? op welke wijze?

Indien het ooit pligt was, dit onderwerp te bespreken, dan zeker nu, nu de toestand moeijelijker en ernstiger is, dan ooit te voren, nu de Synode het desbetrekkelijk reglement van 1833 heeft ingetrokken en verklaard dat met het begin dezes jaars het regt van floreenpligtigen om predikanten te beroepen is vervallen, en nu de Synode in overweging heeft genomen en reeds voorbereid om het beheer der kerkelijke goederen te regelen en tot zich te trekken.

Ik behoef het u niet te zeggen dat vroeger en tot nog toe dit het regt was van floreenpligtigen, het uitvloeisel van het floreenregt: 1°. het beroepen van predikanten; 2°. het beheer der kerkelijke goederen; regten, waartegen het bezwaar van kerkelijken omslag op sommige plaatsen tegenover stond.

Eerst eenige opmerkingen betreffende het regt van floreenpligtigen tot het verkiezen van predikanten, zeer kort en alleen uit den laatsten tijd.

Bij missive dd. 9 September 1871 heeft zich de Synode gerigt tot de Provinciale Staten van Friesland, met het afschrift van een door haar aan den Minister van Justitie aangeboden adres, betreffende de opheffing van het floreenstelsel. In die missive wordt gezegd: *De nood der Friesche Kerk is u maar al te goed bekend*, terwijl in het adres wordt gezegd, *dat de gemeenten verkeeren in den toestand van hem, die het lijdelijk moet aanzien dat zijne regten worden geschonden en zijne eigendommen misbruikt, omdat de handhavers van het regt het niet eens kunnen worden door wie hunner regt zal worden gedaan* (dit ziet op de intrekking der bekende publicatien van het Departementsbestuur van Friesland van 27 Junij 1804 en 8 Februarij en 1 April 1805, maar vooral het eerstgenoemde dat ook in het Voorloopig Verslag is bedoeld, (waarover straks nader) terwijl er nog wordt bijgevoegd dat die gemeenten weten *dat er twee magten zijn, beide even bereid om haar van het ondragelijke juk dat hen knelt te verlossen.*

Ik meen hier, Mijne Heeren, een enkel woord te mogen laten volgen in het voordeel van floreenpligtigen, ofschoon het tamelijk overbodig kan geacht worden voor ieder die de zaken wat meer van nabij kent. Het kan tevens strekken om u gerust te stellen, wanneer ge uit de aangehaalde zinsneden bevreesd mogt zijn, dat de Friesche Kerk haar ondergang nabij is, en hare goederen zijn vervallen in handen van roovers en plunderaars. Het is er verre af dat men dit zou kunnen zeggen. Dit kan men zeggen: dat het floreenstelsel niet meer is van dezen tijd, dat het uitgediend heeft, dat het zich niet meer kan aansluiten aan de tegenwoordige orde van zaken en dat de Nederlandsche burger, nu hij in het maatschappelijke en staatkundige meer tot mondigheid is geraakt en ruimere bevoegdheden en regten heeft verkregen, hij daarop evenzeer of wel in nog meerdere mate aanspraak heeft, wanneer het nog gewigtiger belangen geldt.

Dit en nog veel meer kan men aanvoeren, en dan doe ik meê en wil ik het onderschrijven, maar dat het floreenstelsel de Friesche Kerk in ellende heeft gedompeld, — ik geloof het niet, ik ontken het. Geheel in tegenstelling daarmede zou ik durven beweren, dat het der Kerk in vele opzigten ten voordeel is geweest en dat het meermalen heeft gestrekt om in de gemeenten te bewaren de rust en eensgezindheid, die welligt verbroken zouden zijn geweest, wanneer de manslidmaten van het decreet van het Staatsbewind in 1795, overgelaten aan eigen zienswijze en aan hunne ontvlamde hartstogten, de keuzen hadden moeten doen. Ja, ik ben er zelfs niet vreemd aan om te denken, dat toen de Friesche Synode in 1804 te Heerenveen dat regt aan de floreenpligtigen (vroeger stemgeregtigden) weder opdroeg, veel van hetgeen bij verschillende politieke, maar ook vooral *kerkelijke* verkiezingen had plaats gehad, en dus de opgedane ondervinding, daartoe veel heeft bijgedragen. Doch het verledene willen we laten rusten; voor het vervolg behoort, krachtens het besluit der Synode, het regt tot verkiezing van predikanten niet meer aan floreenpligtigen.

Nu zal men eenerzijds kunnen beweren, dat de Synode in dezen onbevoegd is, dat dit regt van floreenpligtigen is een vermogingsregt, een regt verbonden aan den grondeigendom, *fundo inhaerens*, sedert onheugelijke jaren bestaande en bevestigd, hetgeen niet dan door wet kan worden opgeheven. Het zal niet kunnen worden ontkend, dat er veel voor die bewering is te zeggen.

Vele anderen staan daar evenwel tegenover, en onder hen schaart zich de Minister. Naar hun gevoelen heeft de Kerk dat regt aan floreenpligtigen toegekend, maar kan het dat regt dus eveneens terugnemen. Het Synodaal besluit van 1804 was wel door het Staatsgezag bevestigd, doch er is later een andere wettelijke toestand ingetreden, en de wet van 1853 (*Staatsblad* n°. 102) en het loslaten der bekende reserves van 1852 geeft aan de Kerk het regt om deze aangelegenheid in eigen boezem te regelen, alles in overeenstemming met de tot stand gebragte scheiding tusschen Kerk en Staat.

Op het voetspoor van het Voorloopig Verslag oordeel ik niet, beslis ik nog minder, maar dit wil ik er nog van zeggen: Het regt van predikanten te beroepen werd beschouwd als een *lust;* of men daaraan zoo bijzonder zal blijven hechten, ik betwijfel het zeer, vooral met het oog op de onzekerheid die daaromtrent bestaat, en zulks te meer omdat tegenover dien lust — als het dan een lust was — staat een *last:* het onderhoud der kerken, — en dat men daarvan wel zal willen bevrijd zijn, dit acht ik niet twijfelachtig.

Maar ik kom thans tot het andere gedeelte der quaestie: *de kerkelijke goederen en het beheer daarvan.* Hier hebben we te doen met een onderwerp dat niet is van zuiver kerkelijken aard, dat meer is van materielen aard, dat de Kerk dus niet in eigen boezem vermag te regelen. De Kerk als zoodanig heeft in Friesland nimmer dat beheer gehad, en evenmin kan het beschouwd worden als toe te komen aan de Synode, al heeft deze daartoe maatregelen voorbereid, iets, hetgeen ik hier in het voorbijgaan opmerk, wat geheel in strijd is met hare zienswijze in 1866 en 1870.

De floreenpligtigen, vroeger stemgeregtigden, hebben dat beheer steeds bezeten door de door hen benoemde kerkvoogden, en bezitten het nog op die wijze. Zullen deze kerkvoogden er toe overgaan om die goederen en dat beheer af te geven? Zullen floreenpligtigen hen daartoe magtigen? Noch het een noch het ander stel ik mij voor. Alleen wanneer de uitspraak van den regter het gelast, of de bepaling der wet het voorschrijft, zal dit geschieden. En nu, de uitspraak van den burgerlijken regter? Maar deze is immers niet te verwachten? Er bestaat toch eene wettelijke verordening, eene publicatie van het departementaal bestuur van Friesland van 27 Junij 1804, waarbij dat regt van floreenpligtigen wordt geëerbiedigd niet alleen, maar waarbij dat regt wordt gesanctioneerd, door aan hen op te dragen het benoemen van kerkvoogden en het opnemen der rekeningen, alzoo het voeren van beheer. Volgens de Staatsregeling van 1801, aanvangende met de welluidende woorden: *Het geluk van allen is de hoogste wet*, en wel art. 71 daarvan, had het departementsbestuur in dezen wetgevend gezag. Ik geloof niet dat dit tegengesproken kan worden. Zoolang deze toestand bestaat, is het niet aan te nemen, dat de Kerk kome tot het beheer harer goederen, en toch, men moet erkennen: de Kerk heeft daarop regt, de Kerk moet daartoe komen. Maar hoe? Op welke wijze dan?

In de eerste plaats, door intrekking van de zoo even genoemde en nog een paar andere daarmede in verband staande publicatien. Intrekking, maar door wie?

De Staten van Friesland hebben zich daartoe onbevoegd verklaard en mijns erachtens te regt, want die publicatien hebben *wettelijk* verbindende kracht, en de Regering heeft tot nog toe steeds geweigerd het onderwerp bij wet te regelen, laat ik liever zeggen dat regt op te heffen, te vernietigen.

Hier meen ik even te moeten stilstaan bij ons Voorloopig Verslag en het door den Minister daarop gegeven antwoord. De Minister zegt, § 4: » De verklaring van den Minister" enz., bedoelde niet eene wettelijke regeling van

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

de kerkelijke floreenen toe te zeggen, maar dat, wanneer het bleek dat de Kerk niet zonder tusschenkomst van het Staatsgezag tot haar regt in dezen kan komen, alsdan de tusschenkomst van de wetgevende magt zou noodig zijn.

» De Regering blijft dan ook gaarne bereid hare medewerking daartoe casu quo te verleenen."

Maar nu merk ik op, dat uit de woorden van ons Verslag niet kan worden opgemaakt dat er gevraagd wordt regeling van de kerkelijke floreenen, maar opheffing van het floreenstelsel — opheffing, niets meer en niets minder — en deze kan mijns inziens niet anders geschieden dan bij de wet, omdat dit regt nog steeds op eene wettelijke regeling steunt.

Eerst dan wanneer dat regt vervallen zal zijn, dan eerst zal het op nieuw kunnen worden geregeld, maar geregeld door de Kerk — voor zoo verre het aan de Kerk toekomt — want, dit houde men wel in het oog, die goederen altijd zijn geweest van gemengden aard, daarvan heeft steeds een gedeelte gestrekt in het belang der burgerlijke gemeente, en dat deel dier goederen mag aan die bestemming niet worden ontrokken. De fundamentele regeling toch was (reeds in 1580) dat die goederen tevens moesten strekken tot onderhoud der predikanten en schoolmeesters, tot het onderhoud der armen et ad alias pias causas, alzoo armenzorg en onderwijs onderwerpen van gemeentebelang en gemeentezorg.

In de andere Kamer (zitting 30 Nov.) is dit punt ter sprake gebragt door den heer van Harinxma thoe Slooten. Aan het slot zijner rede, zeide de geachte spreker iets, hetgeen allezins overeenkomt met hetgeen ik reeds de eer had aan te voeren, namelijk: » *ik zie in deze ingewikkelde quaestie geen uitkomst dan wettelijke regeling*, en hij voegde er aan toe: » wanneer er eene regeling mogt plaats hebben *dan hoop ik dat daarbij vooral op den voorgrond zal worden gesteld het gemengd karakter dier goederen en dat het regt der burgerlijke gemeente op een deel van de inkomsten dier goederen zal worden gehandhaafd.*"

Die afgevaardigde gaf toen als zijne meening te kennen dat de Minister reeds in meerdere of mindere mate zoodanige regeling in uitzigt had gesteld, en deze antwoordde daarop werkelijk nog in dezelfde zitting: *dat de Regering gaarne tot medewerking bereid is, wanneer het blijkt dat hare tusschenkomst noodig is;* eene verklaring thans, zoo als ik de eer had op te merken, in het antwoord op ons Verslag herhaald.

Maar, Mijnheer de Minister, de geachte spreker die ik zoo even noemde zeide het reeds aan de overzijde en ik neem de vrijheid het hier te zeggen en als mijne overtuiging uit te spreken: zonder die medewerking geen uitkomst; de zaak zit vast en blijft vast. Ik meen er het betoog van te hebben geleverd. Inderdaad, zonder wettelijke regeling geen uitkomst.

Dit nog ten slotte. Ik doe daarbij geen vraag aan den Minister — geen vraag ten minste waarop ik een dadelijk antwoord zou wenschen te ontvangen, het is slechts een denkbeeld dat ik aan zijne aandacht en overwegingen wensch aan te bevelen, een denkbeeld dat *misschien* een stoot aan de zaak kan geven. En dat denkbeeld is: de benoeming eener Staatscommissie, aan dewelke tot taak zou worden gesteld het onderzoek en de beslissing, des noodig met beroep op den burgerlijken regter, in welke verhouding èn Kerk èn burgerlijke gemeente regt hebben op die goederen en daaraan toegevoegde opheffing, maar opheffing *bij wet*, van de regten van floreenpligtigen — of beter gezegd van het floreenregt — dan zal het gebleken zijn wat aan de Kerk toekomt, en ze zal dan ook dat in eigen boezem kunnen regelen en beheeren; dan zal ze dat kunnen doen op wettige wijze. Is het eene illusie? Misschien ja, misschien ook niet, misschien zou het een uitweg kunnen worden. Hierbij zal ik mij bepalen; ik heb mij zooveel mogelijk onthouden van historische uitweidingen. Maar ik rekende mij verpligt om nogmaals en vooral nu dit aangelegen punt ter sprake te brengen, en ik zal althans de voldoening hebben om te hebben gedaan wat op mijnen weg lag en eene poging te hebben gewaagd om deze teedere en moeijelijke zaak nader tot eene oplossing te brengen.

De heer **Verschoor**: Ik heb slechts een enkel woord te zeggen, en wel bepaaldelijk over de visscherijen op onze vaderlandsche rivieren.

Dat die visscherijen van groot belang zijn zal niemand ontkennen en dat er maatregelen worden genomen om die te beschermen moet worden toegejuicht; maar wanneer zij te ver gaan en voor andere takken van nijverheid drukkend worden, dan oordeel ik dat daarin behoort te worden voorzien. Dat is het geval met een Koninklijk besluit op de uitoefening van de zalmvisscherij, waarvan ik mij de juiste dagteekening niet herinner, maar dat voor eenige jaren genomen is, ik meen in 1871.

Het is mij voorgekomen, dat de daarbij voorgeschreven maatregelen te eenzijdig zijn. Of het geschied zij ten believe van het buitenland, laat ik in het midden, maar naar mijne overtuiging zijn zij te ingrijpend, en strekken zij tot dooding en vernietiging van andere visscherijen, die duizenden en duizenden schats aanbrengen. De uitoefening van de visscherij op zekere trekvisschen, als houting, elft enz., kan toch niet meer geschieden, daar deze gevangen moeten worden met netten, die bij het genoemd Koninklijk besluit zijn verboden. Wanneer dus die netten, die reeds honderden jaren hebben bestaan, maar nu eerst verboden zijn, niet gebruikt mogen worden, zijn die visscherijen geheel vernietigd. Daarom vestig ik er de aandacht van de Regering op, dewijl hierin, ik herhaal het, naar het mij voorkomt, behoort te worden voorzien.

Als de Minister dus — na gedaan onderzoek — in die bezwaren deelt of misschien thans reeds tot die overtuiging is gekomen, verzoek ik hem met aandrang, die maatregelen te nemen, die hij naar regt en billijkheid gepast zal oordeelen.

De heer **Buchner**: Ik heb het woord slechts gevraagd om eene enkele opmerking te maken naar aanleiding van de klagt die in het Verslag onder de VIIde afdeeling voorkomt, dat het Paleis van Justitie te Amsterdam tevens bestemd is tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.

Daarop is door de Regering geantwoord, dat bij de onderhandsche acte, gehecht aan de wet van 4 Julij 1863, tot goedkeuring eener ruiling tusschen den Staat en de gemeente Amsterdam is bepaald, dat het aan het Paleis van Justitie grenzende en tot hulphospitaal gebezigd wordende gebouw niet aan den Staat werd afgestaan, maar aan de gemeente zou verblijven. Daar dit gebouw dus geen Staatseigendom is, heeft de Regering zich moeten bepalen tot een verzoek aan burgemeester en wethouders van Amsterdam om maatregelen te beramen ten einde dien toestand te doen ophouden.

In de eerste plaats kan ik er mij niet mede vereenigen, dat wordt gezegd dat het zou grenzen aan het Paleis van Justitie. Het is er een integrerend deel van, het behoort tot één en hetzelfde gebouw, het staat onder één dak, alleen is sedert de ruiling de gemeenschap, die er bestond, opgeheven.

Nu is het in de besmettingsleer eene uitgemaakte zaak, dat gebouwen, bestemd tot verpleging van besmettelijke zieken, geïsoleerd moeten staan op een open terrein. Al zou het gebouw er dus aan grenzen — hetgeen ik ontken — dan zou dit toch zoo niet mogen zijn. Nu kan ik mij wel voorstellen dat de Regering, toen de ruiling plaats greep, er niets aan kon doen, maar de zaak is sedert veranderd. Wij hebben nu eene ziektenwet, die in art. 5 art. 72 van de wet van 28 Augustus 1861 toepasselijk verklaart, zoodat dit locaal zou kunnen worden onteigend. Ik geef aan de Regering in ernstige overweging dit te doen, want de personen die wegens hunne betrekkingen eenige uren van den dag in het Paleis van Justitie moeten zijn, mogen niet worden blootgesteld aan het gevaar van besmetting. Hier behoort art. 72 van de onteigeningswet te worden toegepast, want het gebouw kan gevaarlijk zijn voor hen die er zich in bevinden; een brandpunt van besmetting worden, waaruit besmettelijke ziekten haren oorsprong kunnen nemen. Nu weet ik wel, dat in uitzigt is gesteld

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

dat aan de zaak een einde zal worden gemaakt, maar wanneer? Onder de vele quaestien die wel eens te Amsterdam aanhangig blijven, behoort ook de gasthuisquaestie. Reeds voor vijftien jaar is bepaald, dat er eene andere inrigting zou komen ter vervanging van het Buitengasthuis; voor zeven jaar werd daarvoor een bepaalde plek aangewezen. Maar zie, voor een paar maanden is dat besluit weer ingetrokken en vervangen door een ander besluit, waarbij werd bepaald dat een gebouw voor besmettelijke zieken ergens buiten de stad zal worden opgerigt; eene plaats is niet aangewezen en ook geen geld is daarvoor toegestaan. Onder deze omstandigheden kan het goed zijn, deze zaak hier ter sprake te brengen en eenerzijds de Regering te verzoeken in overweging te nemen om over te gaan tot onteigening der localen tot hulpziekenhuis dienende; terwijl anderzijds eene zachte pressie zou worden uitgeoefend op de regering van Amsterdam, waardoor deze zaak, die reeds zoo lang is blijven hangen, haar beslag zou krijgen.

De heer **Prins**: In de afdeelingen heb ik behoord tot hen, die bij de Regering hebben aangedrongen op de afschaffing der Staatsloterij en haar tevens hebben verzocht met de meest mogelijke omzigtigheid te werk te gaan bij het verleenen der Koninklijke bewilliging voor het houden van loterijen Het antwoord der Regering op het eerste punt voldoet mij in geenen deele, maar het is thans het oogenblik niet daarover in discussie te treden. Voor het antwoord omtrent het tweede punt betuig ik der Regering mijn dank, ofschoon door de desbetreffende vraag minder bedoeld was het houden van loterijen voor liefdadige doeleinden dan wel loterijen of zoogenaamde premieleeningen tot het verkrijgen van kapitaal voor naamlooze vennootschappen opgerigt met Koninklijke bewilliging. Daarom wil ik bij deze gelegenheid den Minister van Justitie verzoeken om geen voordragt tot het verleenen der Koninklijke bewiliging tot oprigting van eene vennootschap te doen, wier basis tot kapitaalverkrijging hoofdzakelijk berust op eene premieleening, wanneer niet tevens bij de statuten aan de Regering het project dier premieleening wordt overgelegd, zoodat de Regering de gelegenheid heeft de finantiele waarde der onderneming te beoordeelen. Vele van die zoogenaamde premieleeningen zijn toch niets anders dan loterijen, waarbij gespeculeerd wordt op de zakken van het publiek. Ik heb hier voor mij de statuten van de Maatschappij tot landontginning, gevestigd te Apeldoorn. Volgens art. 7 der statuten zal het voor de operatien benoodigde kapitaal door premieleeningen worden vergroot. Wanneer ik nu inzie de finantiele basis van een dezer premieleeningen, dan komt het mij voor dat zij meer is eene speculatie op de ligtgeloovigheid van het publiek dan dat daarin gezocht moet worden eene solide basis voor het verkrijgen van het benoodigde kapitaal. De zaak is hier te erger omdat de aandeelen klein zijn, zoodat het eene speculatie is op een publiek dat in het algemeen niet in staat is de soliditeit van zulk eene geldelijke onderneming te kunnen beoordeelen De leening is uitgeschreven in drie serien, ieder groot 20 000 aandeelen. Deze aandeelen zijn aan de markt gebragt voor f 4,90, zoodat door ieder serie ontvangen is f 98 000. De eerste uitloting had onmiddellijk plaats. Daardoor werd aan verschillende premien f 60 500 uitgekeerd, zoodat er na de eerste trekking f 37 500 overbleef. Ik wil aannemen dat daarvan voor provisie en verdere kosten bij de uitgifte f 4500 moet worden afgetrokken. Dan blijft er nog f 33 000 over. Nu zal de tweede trekking plaats hebben na 66 jaren en dan zal voor de bij de eerste trekking niet uitgelote aandeelen f 100 000 aan aflossing en premie worden uitbetaald. Daar echter een kapitaal, uitgezet tegen 5 pct., rente op rente na 14 jaren verdubbelt, zoo is een depôt van f 5000 ruim voldoende om na 66 jaren de aflossing van f 100 000 te doen plaats vinden. Iedere serie zal dus eene winst opleveren van ruim f 28 000 of de drie serien ongeveer f 84 000. Nu komt het mij voor dat dit niet is een basis van soliditeit, maar alleen eene speculatie op de beurs van het publiek, dat vertrouwen in de zaak stelt omdat de leening is uitgeschreven door eene maatschappij die met Koninklijke bewilliging is opgerigt.

Daarom hoop ik dat de Regering bij het verleenen der bewilliging voor naamlooze vennootschappen, de maatschappijen noodzake tevens over te leggen hare leeningsplannen, opdat de Regering over de soliditeit en deugdelijkheid dier ondernemingen kunne oordeelen, en dergelijke door mij genoemde zaken niet meer kunnen plaats vinden.

De heer **van Lynden van Sandenburg**, *Minister van Justitie:* Ik kan betrekkelijk kort zijn in het beantwoorden der opmerkingen, vragen en aanbevelingen, tot de Regering gerigt. Is de Regering in het algemeen en de Minister van Justitie in het bijzonder dankbaar, als de aandacht levend gehouden wordt ten aanzien van onderwerpen, die aandacht overwaard, zoo waardeer ik in groote mate ook de wijze, waarop de geachte afgevaardigde uit Zuidholland die aandacht levend heeft gehouden met betrekking tot de onlangs ingevoerde wet op den arbeid van kinderen in fabrieken. Het moge dien geachten spreker ten waarborg zijn dat, wat dit onderwerp aangaat, het overigens niet noodig is de aandacht van den Minister van Justitie wakker te houden, wanneer, gelijk de geachte spreker zelf deed, in gedachte gehouden wordt de spoed waarmede de tegenwoordige Minister van Justitie kort na zijn optreden heeft gemeend niet alleen te moeten medewerken tot de uitvoering der besproken wet, maar tevens zoo veel mogelijk eene goede uitvoering daarvan te moeten bevorderen.

Den geachten spreker wil ik voorts gaarne de verzekering geven dat, wanneer de Minister in de andere Kamer heeft gezegd dat er nog geen sprake kan zijn van eene verdere uitbreiding van het beginsel dier wet, alvorens men van meer nabij bekend zij met de wijze waarop de werking der wet zich in de praktijk doet kennen, — de Regering toch, zoodra zulks met goed gevolg mogelijk zal worden bevonden, tot eene verdere uitbreiding van bedoeld beginsel bereid wezen zal. Daartoe echter behoort zij in het bezit te zijn van de elementen noodig om een juist oordeel te kunnen vestigen over de vraag in welken zin die uitbreiding zal moeten geschieden.

Dat het onderzoek omtrent de werking der wet nog niet geheel is afgeloopen, ja zelfs nog de kennis ontbreekt van vele feiten die in de eerste plaats tot het vestigen van een ooordeel over de werking der onderwerpelijke wet moeten worden gekend, daarvan moge ten bewijze strekken dat ik bijv. nog heden voor het eerst berigt heb ontvangen aangaande de wijze, waarop de wet uitvoering in ééne onzer provincien heeft gevonden. Voorts moet in aanmerking genomen worden niet slechts de korte tijd sedert de wet in werking is getreden, maar ook het gedeelte van het jaar waarin die werking plaats heeft gehad. Dat is ook van grooten invloed op de beoordeeling der vraag in hoeverre die werking zich verder zal moeten en kunnen uitstrekken. Ik bedoel met name werkzaamheden in verschillende fabrieken, die in het tegenwoordig jaargetijde, althans gedeeltelijk, stilstaan, en waarvoor men een ander saizoen moet afwachten, alvorens te kunnen oordeelen in hoeverre ten opzigte daarvan de praktijk leert of de wet al of niet op moeijelijkheden zal stuiten.

Ontegenzeggelijk doet de wet, die ons op het oogenblik bezig houdt, een grooten greep in onze bestaande maatschappelijke toestanden, en met het oog daarop acht ik het reeds een zeer gunstig verschijnsel dat gedurende de weinige maanden sedert de invoering dier wet, die greep zonder groote schokken heeft kunnen geschieden.

Er hebben zich overigens reeds verschillende vragen betreffende de toepassing voorgedaan, ook deze bij voorbeeld, die den geachten spreker waarschijnlijk bekend is, of namelijk het hoeden van vee moet gerangschikt worden onder veldarbeid? Deze wet is uit den aard der zaak onvolledig en slechts eene eerste schrede op een weg waarop ook mijns erachtens moet worden voortgegaan, en het voordeel van de aanneming dezer wet is voornamelijk hierin gelegen, dat daardoor het daarin betrokken beginsel is aangenomen en daarmede het tijdstip aangebroken waarop men erkend heeft, zich het lot der fabriekskinderen te moeten aantrekken, en maatregelen te nemen dat die kinderen niet worden verwaarloosd, en toe te zien dat

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

zij niet te hunnen eigen nadeele worden geëxploiteerd; en wanneer men dat in aanmerking neemt, volgt daaruit van zelf, dat men het bij deze eerste schrede niet zal kunnen laten, hetgeen ook volstrekt niet in mijne bedoeling ligt.

De geachte spreker uit Zuidholland heeft een zeer belangrijk punt aangeroerd, dat ook in de andere Kamer ter sprake is gebragt, namelijk den nachtelijken arbeid der fabriekskinderen boven de tien jaren, die niet geregeld is in deze wet.

De geachte spreker heeft daarbij het Engelsche stelsel aangehaald, en ik erken dat, overgebragt op onzen bodem, mits naar de bijzondere toestanden van ons land gewijzigd, veel voor dat stelsel pleit, voornamelijk omdat daarbij niet alleen in het oog is gehouden hetgeen in onze tegenwoordige wet is bepaald, dat eene zekere kategorie van de kinderen, met het oog op hunne jonge jaren, niet tot arbeid mogen worden gebezigd, maar ook dat de arbeid van kinderen in fabrieken op hooger leeftijd moet worden beperkt, en daarmede een stelsel is ingevoerd dat tred weet te houden tusschen den leeftijd van de kinderen en hetgeen in verband met dien leeftijd van hunne krachten kan worden gevorderd.

Wat is nu — heeft de geachte spreker gevraagd — het gevolg van de wet, met betrekking tot de kinderen zelven, die niet meer tot arbeid mogen worden gebezigd? Ik geloof dat zeer zeker een indirect gevolg van deze wet is, en meer en meer zijn zal, dat het schoolverzuim zal verminderen. En ik wil gaarne erkennen dat, wanneer reeds dit een der gevolgen van de wet is, ook ik mij zeer daarover verheug, en dus het denkbeeld van dien geachten spreker om, wanneer men aan deze wet meer uitbreiding geeft, alsdan in overweging te nemen eene bepaling, dat bij het toelaten van kinderen op hooger leeftijd in fabrieken zal moeten worden gevorderd het bewijs dat zij onderwijs hebben genoten, ook naar mijne meening in aanmerking zal kunnen komen.

Ik geloof, Mijnheer de President, dat ik het bij deze vrij algemeene opmerkingen kan laten Ik vertrouw, dat de geachte spreker met het weinige dat ik gezegd heb wel zal willen genoegen nemen en daaruit de overtuiging zal putten, dat mijne aandacht niet alleen op dit onderwerp blijft gevestigd, maar dat het mij zoo zeer ter harte gaat dat, wanneer het oogenblik daar is om met genoegzame kennis van zaken eene nieuwe regeling voor te stellen, ik niet schromen zal eene zoodanige nieuwe regeling in overweging te nemen en, zoo mogelijk, in den vorm van een ontwerp van wet bij de Staten-Generaal te helpen aanhangig maken.

Ik moet alleen nog opmerken dat, voor zoover het Departement van Justitie betreft, het moeijelijk zal zijn in die wet bepaalde voorzieningen te maken in meer uitgebreiden zin met betrekking tot het onderwijs. Wanneer dat noodig zal zijn, meen ik evenwel op de medewerking van mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken te mogen rekenen, maar dat het noodig zal zijn geloof ik niet. Evenzeer als nu de wet in uitvoering gebragt is door den Minister van Justitie, omdat ze geheel heeft aangenomen het karakter van politiewet, zoo meen ik dat zij ook bij uitbreiding dat karakter zal kunnen blijven behouden.

Er is, zij het ook wat gezocht, een zeker verband tusschen hetgeen door den heer Hein is gesproken en hetgeen door den volgenden geachten spreker is in het midden gebragt.

Heeft de eerste geachte afgevaardigde zijdelings gesproken van de school, de tweede, de geachte afgevaardigde uit Friesland, heeft ons gebragt in de Kerk. Ik vrees, Mijnheer de President, dat mijn antwoord op hetgene, wat door dien geachten afgevaardigde is in het midden gebragt, hem niet zoo zal bevredigen, als ik hoop dat het geval zal geweest zijn met den eersten geachten spreker.

Kan het in de tegenwoordige orde van denkbeelden, kan het in de tegenwoordige orde van zaken, kan het bij onze tegenwoordige wetgeving geacht worden tot de roeping van den Staat te behooren om zuiver kerkelijke zaken te regelen? Ik geloof dat men zich die vraag stellen moet, wanneer men wil beoordeelen in hoeverre kan worden te gemoet gekomen en voldaan aan hetgeen de geachte afgevaardigde uit Friesland verlangt.

De geachte afgevaardigde verlangt, meen ik, en mijns inziens te regt, de opheffing van het floreenstelsel.

De geachte afgevaardigde begon met te zeggen, dat hij wenschte te spreken over de regten van de floreenpligtigen en over het floreenstelsel, en wel over de kerkelijke floreenen, die van tweeërlei aard zijn, namelijk die betrekking hebben op:

1°. het benoemen van predikanten;

2°. het beheer der kerkelijke goederen.

De geachte afgevaardigde meende dat voor het tweede punt de opportuniteit van behandeling dáár is, nu door de Synode is besloten de regten van floreenpligtigen betrekkelijk het beroepen van predikanten, met 1 Januarij 1875 te doen vervallen.

Het schijnt den geachten afgevaardigde uit Friesland eenigermate toe als de mauvaise augure, dat, nu het eene regt opgeheven is, ook het andere op dezelfde wijze zou kunnen worden opgeheven. Ingewikkeld ligt daarin dus eene zekere vrees, dat de bestaande regten van de floreenpligtigen betrekkelijk het beheer der kerkelijke goederen op soortgelijke wijze, dat is door het kerkelijk gezag, zouden kunnen worden opgeheven, en daarmede acht ik de daarmede overeenkomende stelling der Regering, en bepaald die van den Minister van Justitie, reeds voor een gedeelte toegegeven.

De geachte afgevaardigde uit Friesland betoont zich, indien ik hem wel heb verstaan, geen tegenstander van de opheffing van het floreenstelsel — en sluit zich aan bij de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, hoe of de Kerk met betrekking tot het beheer der goederen tot haar regt kan komen, terwijl hij dat alleen verwacht van eene intrekking van het departementaal besluit van Friesland van 27 Junij 1804. En daarbij doen zich dan de twee vragen voor, in den aanvang zijner rede door dien geachten spreker vooropgesteld, namelijk: op welke wijze en door wien moet dat besluit van 1804, waarin het besproken floreenstelsel zijne basis vindt, worden opgeheven?

Ik geloof, het zij met bescheidenheid gezegd, dat men aan het genoemde besluit veel te groote waarde toekent, zoowel wat betreft de innerlijke waarde als de juridieke gevolgen daarvan. Wat bepaalt dat besluit? Niets anders en niets meer dan dat de floreenpligtigen het regt hebben om kerkvoogden te benoemen en de kerkrekeningen op te nemen. Daaraan zijn nog vijf bepalingen toegevoegd, die echter op den floreenpligt hoegenaamd geene betrekking hebben. Deze stellen alleen het beginsel vast, dat andere gezindten niet behoeven bij te dragen voor de behoeften der Hervormde Kerk, dat alles wat voor de behoeften der Hervormde Kerk noodig is uit de kerkbeurs moet betaald worden, voorts dat de goede saldo's der kerkrekeningen mogen gebezigd worden ten bate van de armen en eindelijk dat door het tegenwoordig besluit geen inbreuk wordt gemaakt op bestaande contracten. Nu vraag ik: wat zal het gevolg zijn eener intrekking van dit besluit, gesteld dat dit noodig ware? Wat anders dan dat er eene andere regeling zal moeten plaats hebben, betreffende de wijze van benoeming van kerkvoogden en opneming van kerkerekeningen? En nu kom ik tot mijne vraag terug: is de Staat geroepen om te regelen op welke wijze kerkvoogden moeten worden benoemd en kerkerekeningen opgenomen in de verschillende gemeenten van de Hervormde Kerk, ook in de provincie Friesland? Ik zie dus inderdaad niet in, wat eigenlijk eene intrekking van de publicatie van Staatswege zou kunnen te weeg brengen. Neemt men het beginsel aan dat het Staatsgezag geroepen is tot die intrekking, omdat het met de tegenwoordige orde van zaken niet overeen te brengen is, dat floreenpligtigen kerkvoogden benoemen en kerkelijke rekeningen nazien, dan neemt men eo ipso het beginsel aan dat het tot de roeping van den Staat behoort om andere regelen te stellen tot het benoemen van kerkvoogden en het nazien der rekeningen, en dat beweegt zich geheel buiten de Staatsbemoeijing.

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

De vraag heeft zich voorgedaan: gesteld de intrekking ware noodig, wie moet die intrekking doen? en is er een groote strijd gevoerd over de vraag: moet dat het provinciaal bestuur van Friesland doen, of moet dat geschieden bij de wet?

De eerste vraag die men zich misschien zou kunnen voorstellen is deze: was het departementaal bestuur van Friesland in 1804 wel bevoegd, om dat besluit te nemen. De geachte afgevaardigde heeft gewezen op art. 71 van de Staatsregeling van 1801, maar ik zou durven vragen: wijs mij aan eene bepaling in de artt. 62—72 in verband met de artt. 11—14 van diezelfde Staatsregeling, die geacht kunnen worden destijds aan het departementaal bestuur van Friesland de bevoegdheid te hebben gegeven, om eene zaak te regelen van zuiver kerkelijken aard?

Maar het is geschied; men heeft er zich bij neergelegd; en nu verheugt het mij het in zoover eens te kunnen zijn met den geachten afgevaardigde, dat nu eenmaal betreffende deze zaak een besluit is genomen door een ligchaam dat een meer algemeen wetgevend gezag bezat, de intrekking, wanneer zij noodzakelijk ware, ook bij de wet zou moeten geschieden en niet door het provinciaal bestuur. Daarom heb ik dan ook in de Tweede Kamer verklaard en zulks in het antwoord op het Verslag van deze Kamer herhaald, dat wanneer in dezen het Staatsgezag tusschenbeide moest komen, zulks dan zou moeten geschieden bij de wet als het *noodig mogt wezen*. Hoe is het na 1804 gegaan? Men is niet op het standpunt van dien tijd blijven staan. Na dien tijd zijn in het leven gekomen provinciale reglementen tot administratie voor de goederen van de Hervormde Kerk, vastgesteld bij Koninklijke besluiten. Zoo heeft Friesland ook zijn reglement, dat van 1823, gekregen, dat ook in uitvoering is gebragt.

In art. 17 van dat reglement is bepaald, dat het regt der floreenpligtigen, zoo als het op dat oogenblik bestond, bleef gehandhaafd. Daarbij is bepaald, dat, in overeenstemming met het departementaal besluit van 1804, de floreenpligtigen de attributen zouden behouden, die in de andere provincien en gemeenten waar geen floreenpligtigen waren, werden gegeven aan de notabelen. Nu had op dezelfde wijze bij dat reglement kunnen worden bepaald, dat, in afwijking van het departementaal besluit van 1804, niet meer de floreenpligtigen de kerkvoogden zouden benoemen en de kerkelijke rekeningen opnemen, omdat dat is eene zaak van kerkelijken aard, die bij dat kerkelijk reglement werd geregeld.

De wet van 10 September 1853, die door den geachten spreker is aangehaald, heeft in haar eerste artikel bepaald: dat de kerkgenootschappen vrij zijn in het regelen van alles wat hunne godsdienst en de uitoefening daarvan betreft.

Desniettemin beweert de geachte spreker dat deze zaak toch eigenlijk de Kerk niet aangaat, daar het eene quaestie is betrekkelijk het *beheer*; maar daartegen moet ik opmerken dat dat beheer dan toch uitsluitend betreft de goederen aan de Kerk behoorende en uitsluitend op de uitoefening van de godsdienst betrekking heeft.

Naar mijne overtuiging kan deze zaak van kerkelijk beheer dan ook hare oplossing alleen vinden bij de kerkelijke autoriteit.

Men versta mij echter wel — en ik voeg het hier bij, ten einde, ook buiten deze Kamer, niet misverstaan te worden — door kerkelijke autoriteit in deze materie versta ik niet de Synode, welke, volgens art. 65 van het vigerende Algemeen Reglement van de Hervormde Kerk, zou kunnen meenen de zaken van beheer der kerkegoederen in Friesland en elders naar goedvinden te kunnen regelen; maar onder kerkelijke autoriteit versta ik hier de *plaatselijke* kerkelijke autoriteit, behoudens het stellen van eenige algemeene regels door de Synode. En als nu de geachte spreker verder zegt: aan de floreenpligtigen is nu reeds het regt om de predikanten te beroepen, dat een lust is, ontnomen, en het gevolg zou kunnen zijn, dat men zich nu ook aan den last daaraan verbonden, tot onderhoud van predikanten en van kerkgebouwen, onttrok, dan antwoord ik, dat de plaatselijke kerkelijke gemeenten, waar thans nog floreenpligtigen zijn, bij opheffing van het floreenstelsel dit onderhoud zullen moeten regelen, even als dit elders in en buiten Friesland geschiedt.

Nu is het wel mogelijk dat in enkele gevallen zal geschieden wat de geachte spreker vreest, dat er namelijk processen zullen worden gevoerd en dat in enkele gevallen de tusschenkomst van den burgerlijken regter noodig zal zijn; maar wanneer dan de regter geroepen wordt om die geschillen te beslechten, dan moet ik toch tegenspreken, dat hij daartoe niet in staat zou zijn, als niet vooraf het meergenoemde departementaal besluit van Staatswege zou ingetrokken zijn. De regter zal toch eenvoudig hebben te onderzoeken, of aan de bestaande contracten die bij intrekking of niet-intrekking onaangeroerd blijven, is te kort gedaan, of, wanneer een schuldpligtige weigert zijn aandeel in de kosten van onderhoud te betalen, die weigering gegrond is, en of er middelen zijn om, wanneer de weigering ongegrond is, hem tot betalen te noodzaken. Dat is eene quaestie van zuiver burgerlijk regt, waarbij de individuele floreenpligtige of voormalige floreenpligtige staan zal tegenover degenen die volgens kerkelijk reglement het beheer zullen voeren over de kerkegoederen.

Wanneer de zaak zich nu werkelijk in dezer voege toedraagt, en men ontdoet ze, als ik het zoo mag uitdrukken, van alle omwindselen die er aan verbonden zijn maar er inderdaad niet toe behooren, en brengt ze terug tot hare zeer eenvoudige proportien, dan zal zij, zonder eenige tusschenkomst van het Staatsgezag, dus geheel binnen de grenzen van het kerkelijk gebied, wel degelijk kunnen geregeld worden, en zal men moeten toegeven dat de tusschenkomst van het Staatsgezag evenmin noodig is om de zaken van de Kerk te regelen wat het beheer betreft, als die noodig is wat betreft het bestuur. Terwijl (hetgeen misschien reeds overbodig was met het oog op de wet van 1853) bij het Koninklijk besluit van Februarij 1866 alle reglementen, door den Koning vastgesteld met betrekking tot het beheer, zijn vervallen verklaard, ook het reglement voor Friesland, waarin implicite bestendigd werd wat nedergeschreven was in de publicatie van 1804, geloof ik, dat wanneer men vraagt: hoe zal de Kerk tot haar regt kunnen komen? men daarop antwoorden kan: als zij dat zelf ter hand neemt en het naar hare eigene inzigten regelt. Wanneer zij dat doet en daarbij (hetgeen ik op het oogenblik niet voorzien kan), zich werkelijk moeijelijkheden voordoen, tot opheffing waarvan de medewerking van het Staatsgezag zou noodig zijn, dan zal de Minister van Justitie zijne deur wijd open zetten voor degenen, die medewerking komen vragen. Waar ik die moeijelijkheden echter niet kan voorzien, moet ik, naar aanleiding van hetgeen de geachte spreker in overweging heeft gegeven, hoewel het er reeds van zelf uit volgt, zeggen, dat ik de noodzakelijkheid ook niet kan inzien, om over deze zaak, die mij duidelijk toeschijnt, nog eene Staatscommissie te hooren. Ik wil de zaak zeer gaarne nog eens *à l'étude* nemen en onderzoeken of ik mij in deze vergis. En nu mogt ik meenen het licht van eene Staatscommissie nog noodig te hebben, dan zal ik het geopperde denkbeeld zeer gaarne in overweging nemen.

Tusschen de floreenen en de visscherijen bestaat zeker geen verband. Maar het doet mij genoegen, dat ook dat onderwerp ter sprake is gebragt, want het is inderdaad van zeer groot belang. Ik zal naauwelijks behoeven te zeggen, dat, wanneer gesproken wordt van bezwaren die verbonden zijn aan het besluit van 10 October 1871 (*Staatsblad* n°. 103) met betrekking tot de zalmvisscherijen, deze in hooge mate door mij worden gevoeld. Ik zal toch bijna niet behoeven te herinneren aan het groote deel dat ik in der tijd genomen heb aan de bestrijding in de andere Kamer van de destijds gesloten Mannheimer conventie en en de gewigtige bedenkingen die ik heb aangevoerd tegen het zoo even door mij gememoreerd besluit, dat na de verwerping van dat tractaat is uitgevaardigd. Ik heb toen reeds de bezwaren voorzien, waarvan het bestaan later in de praktijk is gebleken. Van *Schadenfreude* deswege is geen quaestie. Maar ik betreur wat geschiedt is, en dit te meer, omdat er naar mijne overtuiging nu niet meer aan alles kan worden te gemoet gekomen.

17DE ZITTING. — 13 JANUARIJ.

2. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1875. (Beraadslaging over hoofdstuk IV.)

Men heeft toenmaals gemeend, en ik eerbiedig die meening, hoezeer daarin niet deelende, dat men met het oog op de internationale belangen eenige maatregelen moest nemen, waaraan de uitoefening der zalmvisscherij zou onderworpen zijn.

Bij het besluit van 1871 zijn een paar bepalingen gemaakt betreffende de sluiting van den vischtijd en het verbod om gedurende die sluiting met zeker vischtuig te visschen. Het groote bezwaar ligt in de artt. 3 en 6. Aanvankelijk meende men zich te kunnen houden aan het intitulé van het besluit, dat alleen op zalmvisscherijen betrekking had, zoodat de andere visscherijen vrij waren. Maar de Hooge Raad heeft bij zijn arrest van 28 April 1873 te regt begrepen dat het verbod betreffende den sluitingstijd en om met den zegen te visschen algemeen was. Daaronder hebben geleden de visscherijen, door den geachten spreker uit Noordbrabant bedoeld, met name de houting- en spieringvisscherijen, omdat op die visschen het meest gevischt wordt in den tijd van sluiting, bij art. 6 van het besluit van 1871 bepaald.

Eene wijziging van dat besluit is dan ook voorzeker wenschelijk. Maar men moet daarbij rekening houden met den bestaanden toestand. Onder de werking van dat besluit toch zijn verschillende visscherijen hier te lande in het leven geroepen en tot betrekkelijken bloei gekomen, en nu gaat het niet aan, door eene eenvoudige intrekking van het besluit terug te keeren tot den toestand van vóór 1871. Ik ben daarom bedacht op eene wijziging van het besluit en heb mij daartoe reeds in betrekking gesteld met het bestuur der bedoelde zoetwatervisscherij-vereeniging, terwijl ook de Gedeputeerde Staten der provincien zullen gehoord worden, omdat de zalmvisscherij ook aan het toezigt van die collegien is onderworpen. Het denkbeeld is geopperd om eene algemeene Zondagsche sluiting te bepalen voor de visscherijen op de bovenrivieren. Dit denkbeeld zou ik zeer aanneemlijk achten als het op de gansche lengte der rivier betrekking had, hetgeen zou kunnen geschieden, en welligt zal ik daartoe overgaan. Het zou ook kunnen gevonden worden — en ook dit wordt door mij overwogen, — door de bij art. 3 bepaalde sluiting van 6 op 4 uren te verminderen. Maar het denkbeeld om de Zondagsche sluiting alleen te bepalen voor de bovenrivieren, zou ik zeer verkeerd achten en zou den toestand nog erger maken, omdat thans de visscherijen op de bovenrivieren voornamelijk hun voordeel vinden, dat behalve het stilstaan op Zondag van eene enkele visscherij, ook de vlouwschuiten op de benedenrivieren reeds Zaturdags terugkeeren, zoodat de Maandag in den regel de meest voordeelige dag voor den afslag is, en dat voordeel zou te loor gaan bij eene sluiting van Zaturdag avond tot Maandag morgen. De tegemoetkoming aan de bezwaren moet alzoo gevonden worden òf in de bepaling van eene Zondagsche sluiting over de geheele lengte van de rivier, òf door korting van den dagelijkschen sluitingstijd; zij kan ook niet gevonden worden in hetgeen door sommigen verlangd wordt dat de vloedlijn bij art. 3 aangenomen, verlegd wordt, met andere woorden dat sommige visscherijen, die nu vallen onder art. 3, zouden gebragt worden onder art. 4. Ik zal er thans niets meer van zeggen, maar de geachte afgevaardigde kan verzekerd zijn dat ik mijne aandacht op dit allergewigtigst punt blijf vestigen.

Hetgeen de heer Prins gezegd heeft betreft een onderwerp dat hoogst belangrijk is maar dat voor een groot deel behoort tot het beheer van het Departement van Finantien, namelijk de Staatsloterij en de vergunning tot het houden van vreemde loterijen. Ik zal gaarne mijn ambtgenoot van Finantien over deze aangelegenheid spreken. Hetgeen de geachte spreker gezegd heeft over de naamlooze vennootschappen, die voor het verkrijgen van het benoodigde kapitaal zich bedienen van premieleeningen, is eene bijdrage, die vooral in aanmerking kan komen bij de herziening der wetgeving op de naamlooze vennootschappen. Wat betreft de Koninklijke vergunning, die volgens art. 37 van het Wetboek van Koophandel voor de naamlooze vennootschappen vereischt wordt, die moet volgens de bepaling van dat artikel steeds verleend worden wanneer de statuten beantwoorden aan de artt. 38—55 van het Wetboek van Koophandel.

De bezwaren, door den geachten afgevaardigde uit Noordholland, den heer Buchner, aangevoerd betreffende het gedeelte van het regtsgebouw te Amsterdam dat tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekte is ingerigt, bestaat inderdaad; maar ik hoop dat ook het gemeentebestuur van Amsterdam daarvan zoozeer doordrongen zal zijn dat er geen onteigening noodig zijn zal maar dat de door het Departement van Justitie en het plaatselijk bestuur van Amsterdam gevoerde correspondentie het gevolg zal hebben dat aan den bestaanden toestand op gewenschte wijze een einde zal kunnen worden gemaakt. De tegenwoordige toestand is niet alleen te betreuren met het oog op de bestemming van het locaal voor besmettelijke ziekten, maar ook met het oog op de groote behoefte die de regterlijke magt heeft aan uitbreiding van localen, met name voor hare archiven. Ik hoop en vertrouw dat die zaak tot een goed, ook door den geachten spreker gewenscht einde zal kunnen worden gebragt.

De heer **van Eysinga**: De Minister heeft de goedheid gehad de bemerkingen, die ik in het midden bragt, breedvoerig te beantwoorden en te weerleggen. De Minister ving aan met de opmerking dat hetgeen hij tegenover mijne rede zou in het midden brengen, waarschijnlijk niet tot eene gewenschte bevrediging zou strekken.

Ik verklaar dan ook dat dit het geval was, en dat doet mij te meer leed omdat ik van dezen Minister vooral verwachtte, dat hij dit moeijelijk, veel besproken punt zou willen trachten op te lossen.

De Minister vraagt hoe de Staat in de tegenwoordige omstandigheden de Kerk kan regelen. De Minister zou die vraag te regt gesteld hebben, als ik om regeling had gevraagd; maar ik vraag alleen opheffing van den wettelijken toestand; dat het regt, thans op wettelijke wijze toegekend aan de floreenpligtigen, vervalle, opdat de Kerk in de plaats kunne treden. Ik ben het geheel eens met den Minister, dat dit betreft de plaatselijke kerk, niet de Kerk als algemeenheid, als corporatie, zoo als dezelve wel eens vooral van kerkelijk standpunt wordt beweerd te bestaan. Maar als de tegenwoordige regeling vervalt, zal toch eene andere in de plaats moeten komen, zegt de Minister. Zeer zeker; doch als de tegenwoordige wettelijke toestand vervallen is, zal de nieuwe regeling door de plaatselijke kerk zelve kunnen worden daargesteld, en dan zal de Kerk tot haar regt kunnen komen.

Voorts zegt de Minister dat aan de door mij besproken publicatie te groote waarde gehecht wordt. Het is mogelijk, maar de Minister van Justitie zal toch zeker wel niet tegenspreken, dat er waarde moet worden gehecht aan eene regeling die op wettelijken grond berust.

De Minister verwijst naar de Staatsregeling van 1801, en vraagt mij de artikelen aan te wijzen waarin te lezen staat, dat het departementaal bestuur geregtigd zou zijn de belangen uitsluitend van kerkelijken aard te regelen. Ware het eene zaak van zuiver kerkelijken aard, ik zou alweder de vraag niet hebben gesteld; maar de Minister zal mij toegeven dat de kerkelijke goederen in Friesland steeds een gemengd karakter hebben gedragen.

En nu de Staatsregeling van 1801. Ik heb mij beroepen op het artikel 71, dat de bevoegdheid geeft aan het departementaal bestuur om alle zaken betreffend oekonomie en politie te regelen. Waren het onderwerpen van zuiver kerkelijken aard, dan zou dat artikel niet van toepassing zijn; maar waar de kerkelijke goederen steeds een gemengd karakter droegen, en zoowel van burgerlijken als van kerkelijken aard waren en het onderwerp behoorde uitsluitend tot de oekonomie van het departement, daar moest het toepassing vinden.

Die publicatie van 1807, zegt de Minister, bevat niets dan de benoeming van kerkvoogden en het opnemen der kerkelijke rekeningen; maar nu meen ik toch dat in die beide zaken ligt wat men noemt het beheer. Zoolang dus de wettelijke toestand van dien aard is dat de floreenpligtigen moeten worden beschouwd als beheerders van de

kerkelijke goederen, zoo lang zal de Kerk niet tot haar regt komen. Ik betreur het antwoord van den Minister en ik had gehoopt dat hetgeen ik mij nog als een uitweg voorstelde, niet zoo spoedig reeds zou gebleken zijn, eene illusie te wezen.

De heer **Hein**: Bij het vergevorderde uur slechts een paar woorden, Mijnheer de Voorzitter. Als tegenstelling met de verklaring van den vorigen geachten spreker, die zich teleurgesteld gevoelde en niet voldaan, wensch ik te verklaren dat ik den Minister dankbaar ben voor het gegeven antwoord. Ik ben tevreden, omdat mij en zeker ieder, die den Minister gehoord heeft, op de ondubbelzinnigste wijze van zijne warme belangstelling is gebleken in het onderwerp; tevreden, omdat ik op meer dan een belangrijk punt overeenstemming van inzigten met de mijne ontmoet heb; tevreden, omdat wij de verzekering hebben gekregen dat de verdere uitwerking der wet, waartegen bij den Minister geene principiele bezwaren bestaan, zal blijven opgedragen aan het Ministerie van Justitie, daar die wet te regt, naar mijn inzien, wordt beschouwd als eene politiewet, terwijl de Minister zich van de medewerking van den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft verzekerd; tevreden, over 's Ministers toezegging, dat wij binnen een niet al te verwijderd tijdstip de uitbreiding dezer wet mogen verwachten. En wanneer dan die toezeggingen in vervulling zullen gaan, dan hoop ik ook te kunnen zeggen zeer voldaan te zijn.

De heer **van Lynden van Sandenburg**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter, ik wil den geachten afgevaardigde uit Friesland nogmaals gaarne de verzekering geven dat, wanneer, in strijd met hetgeen ik als mijne meening verdedig, het blijken mogt dat in den bestaanden toestand geene verandering te brengen is, ik zoo mogelijk gaarne zal medewerken om tot een beteren toestand te geraken.

De geachte spreker blijft vasthouden aan het beginsel dat er met betrekking tot het tegenwoordig beheer in Friesland, niets kan geschieden dan door intrekking van de besproken publicatie, en dat zulks zou moeten geschieden door de wet, omdat die destijds door de wetgevende magt is tot stand gebragt.

Maar het zij mij geoorloofd nog op te merken dat eene bestaande wet of kracht van wet hebbende bepalingen niet alleen buiten werking kan worden gesteld door eene andere wet, die die speciale wet vervangt of intrekt; maar dat die ook kan ophouden van kracht te zijn, door eene opvolgende wettelijke regeling betreffende dezelfde materie zonder dat eene intrekking meer vereischt wordt, en zelfs niet meer kan geschieden. Sedert de wet van 1853 behoeft de regeling bij de publicatie van 1804 niet langer in het leven te blijven dan zij die daarbij belang hebben, het zelf wenschen. Met andere woorden: wanneer de kerkelijke gemeenten in Friesland eene regeling wenschen in het leven te roepen met betrekking tot het kerkelijk beheer anders dan is bepaald in de publicatie van 1804, dan zijn die kerkelijke gemeenten daartoe volkomen bevoegd zonder medewerking van den Staat. Wanneer daaruit eenig bezwaar mogt ontstaan en die gemeenten op goede gronden meenen dat deze publicatie behoort tot die regeling waarvoor volgens art. 1 van de wet van 1853 de medewerking van het Staatsgezag noodig is, dan zal die medewerking worden verleend.

De heer **van Eysinga**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt:

Mijnheer de Voorzitter, een enkel woord slechts om den Minister dank te zeggen omdat hij mijne teleurstelling eenigzins heeft willen temperen. Ik wensch er echter dit nog bij te voegen dat het beroep op de wet van 1853 mijns inziens alleen hier zou doorgaan wanneer het betrof een punt van zuiver kerkelijk regt. Juist daarin verschillen wij. Het is eene zaak van gemengden aard en uit dien hoofde is naar mijne opvatting de wet van 1853 in deze niet voldoende; was het eene zaak, van uitsluitend kerkelijk karakter, dan zou de Kerk haar in eigen boezem kunnen regelen, maar zij kan dit nu niet.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *wets-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk* IV *der Staatsbegrooting voor* 1875 (*Departement van Justitie*), in stemming gebragt, wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Afwezig waren de heeren: Schot, Villers de Pité en Stork.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verdere beraadslaging te verdagen tot morgen ochtend om 11 uur.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Daarna wordt de vergadering gescheiden.